

Haklik Norbert Olvasónapló

Séta Konrád Györggyel, avagy a megértésvágy kedvtelésének radikalizmusa

Konrád György: *Sétabot (Ásatás 5.)*
Magvető, Budapest, 2020.

Az *Ásatás*-trilógia már posztumusz megjelent, *Sétabot* című utolsó kötetének egyik szövegében így fogalmaz Konrád György: „Az írómesterség természetéhez tartozik, hogy mielőtt munkaasztalunkhoz ülnénk, az előszobában, a ruhafogason hagyjuk az identitásainkat, így tisztálkodunk.” Ez a megállapítás csak látszólag mond ellent annak, hogy valójában minden nagy irodalmi mű, így vagy úgy, az identitás kérdését vizsgálja. Konrád ugyanis ezzel a „ruhafogason hagyással” éppen annak a feladatnak készíti elő a terepet, hogy a legfeljebb oldalnyi hosszúságú, néhol húszegynéhány sornyi darabból építkező szövegtérben tett séta során – az arisztotelészi peripatetikus iskola nyomdokán – feltérképezze saját identitásának összetett geográfiáját.

Ez az identitástérkép eléggé változatos és zegzugos ahhoz, hogy bejárásának lendülete a kötetbe szerkesztett háromszázharminchárom darabon (na meg persze a trilógia két korábbi kötetén) keresztül is kitarson. A Konrád-féle világlátás ugyanis valóban csak önmagával azonos. Bőven van mit felfedezni rajta, leginkább annak köszönhetően, hogy mereven elutasítja az előregyártott gondolati-világnézeti paneleket, bármely politikai irányból is érkezenek azok. Az *Ásatás*-trilógia második darabjáról közölt recenziómban (Múlt és Jövő, 2019/1., 86–87. o.) már írtam arról, hogyan ment szembe Konrád a liberális mainstream álláspontjával például akkor, amikor elítélte az 1999-es szerbiai NATO-bombázást, vagy azáltal, hogy az unifikáció helyett a regionalizmusban vélte felfedezni az európaiság magasabb szintre emelésének egyik lehetséges útját. A *Sétabot* újabb témákkal is megtoldja ezt a listát. A konrádi gondolkodás például nem hajlandó beleszuszkolni magát a naiv migránsimogatók kontra primitív idegengyűlölők ellentétpárja által kiszabott korlátok közé, és attól sem riad vissza, hogy álláspontja többé-kevésbé egybevájon

a hatalomával – persze, az ék egyszerűségű kormányzati kommunikációtól eltérően indulatok helyett empátiával és érvekkel artikulálva: „Tény, hogy a tőle délre eső muszlim világgal az orosz birodalmi politika századok óta alaposabb és akár harcolóbb ismeretségben van, mint a demokratikus Észak-Amerika, amely legutóbb is, ahogy bement Irakba, és ahogy kijött onnan, nem a megfontolt hozzáértésével jeleskedett. A bevándorló jövevények eredetileg a Közel-Keleten és Észak-Afrikában voltak, és ott is lennének otthon. Ott van a legtermészetesebb helyük, ahol a szokások, a nyelv, a vallás, a nemi kapcsolatok és a tisztálkodás hagyományos módja nem idegen tőlük. A migránsfolyam Európa-szerte megerősíti a szélsőjobboldalt, az önkormányzatok fellázadnak, nincsenek középületeik a beözönlők elhelyezésére, egyik sem akar még több menekültet befogadni. Az emberáradatból nehéz kiszűrni azokat, akik valóban halálos veszélyben éltek ott, ahonnan útra keltek. Nem kellene inkább megfélemezniük egymás közötti harcaikat? [...] Önmagában a tömeges vándorlás, ha indokolja is, de nem igazolja a rendkívüli kedvezményt. A tömeges betódulás kényszere alatt kapkodó és hebehurgya döntések születnek.” A probléma importálása helyett Konrád a gondok helyben történő megoldásában látja a nyugati világ felelősségét és a válságból való kiutat, nem utolsósorban az európai értékek védelmében: „Mint gyerek utáltam a nemzetiszocializmust, mint felnőtt ellenszenvesnek éreztem a kommunista szocializmust, okom volt félni mind a kettőtől, és nem látok a horizonton egyetlen eszmét sem, amely arra ösztökélne, hogy az európai, világi humanizmust, politikai rendszerként pedig a liberális demokráciát mint a tiszteletteljes viselkedés szellemét elvessem. *Ti az életet szerétek, mi a balált*, írta az egyik 9/11-es tömeggyilkos. Igaza volt, és semmi nem indokolja preferenciáink megfordítását. [...] Behódolni a szellemi agresszió előtt, és a hasznos idióta szerepét választani: dicstelen vállalkozás.”

Konrád ugyanis úgy nyugatos, hogy a felvilágosodás utáni európaiság talán legfontosabb vívmányát, a kritikai gondolkodást a Kelet- és Nyugat-Európához köthető gondolati panelekre egyaránt kiterjeszti. Kíméletlen éleslátással és finom iróniával bírálja a komplexusok sújtotta, áldozatiság-tudattól áthatott kelet-európai énképet: „Mi vagyunk a szégyen rokonok, mi vagyunk a bennszülöttek, a csököttek, az idétlenek, a csórók, a tarhások, az ingyenélők, a szélhámosok, a balekok, az érzelmesekek, az ódivatúak, a gyerekesek, a tájékozatlanok, a zavarosak, a hangzatosak, a ravaszok, a kiszámíthatatlanok, a hanyagok, a levélre nem válaszolók, a nagy alkalmat kihagyók, az iszákosok, a fecsegők, az eltanyázók, a határidő-túllépők, az ígéretfelejtők, a hetvenkedők, az éretlenek, a monstrozusok, a fegyelmezetlenek, a sértődősek, az egymást agyon-sértegetők, az egymástól elszakadni vágyakozók, de nem tudók, mi vagyunk a hibásak, a zúgolódók, a görbe úthoz szokottak, a kudarcból mámorosak. [...] Mivelünk packázni szoktak, mi olcsó munkae-
rő vagyunk, tőlünk alacsonyabb áron veszik meg a portékánkat, bennünket meg lehet mosolyogni, rajtunk sajnálkozni szoktak, amíg egyszer csak kellemtelenné nem válunk, amíg nem mondunk valami furcsát, éleset, amíg ki nem meresztjük a körmünket, és ki nem vicсорítjuk a szemfogunkat, amíg ki nem derül, hogy szívósak, vadak, lényegre törőek vagyunk, amíg a cinikus röhögésünket meg nem hallják, amíg a pokolba nem kívánnak bennünket arrogáns bolondokat.” Ugyanakkor – lásd a *Nyugati barlangkutatók figyelmébe* című írást, amely már címében is ironikus, lévén, hogy Közép-Európát az idegen közegbe való alászállással és a primitív emberelődök hajdani jellegzetes lakóhelyével asszociálja – a keletről szóló nyugati sztereotípiák elé is készséggel tart görbe tükröt: „Már fél évszázada Budapesten lakom, de nem merném azt mondani, hogy ismerem a várost. [...] Aki idejön és körülnéz, aki egy hónapot sem tölt Budapesten, és már könyvet ír róla, az a maga részéről elintézettnek vélheti a városunkat. Rohannia kell egy másikba, mondjuk Prágába vagy Krakóba, hogy sebtiben azt is leír-hassa, s hogy meglegyen a legfrissebb klisé Közép-Európáról. Annak, amit általában nyugatinak nevezünk, sok előnyéért a sietős klisé a büntetése.” Konrád úgy veti el mind a keleti, mind a nyugati sztereotípiákat, hogy egyúttal megértéssel próbál közelíteni a mögöttük rejlő lelki motivációk felé, és éppen mozgatórugóinak felmutatásával érvényteleníti a túlegyszerűsítő gondolkodást: „Ideleln akadályozza a reflexiót, tehát a magunkkal szembeni tárgyilagosságot a nyugós kollektív és egyéni önsajnálát. Velünk csúnyán bántak, újságotlunk egy-

hangúan, és csakugyan: velünk csúnyán bántak. Mit lehet ehhez szólni? Van, akinek kedvez a történelem, van, akinek nem kedvez. A szerencsésebbek időnként ösztönszerű ellenszenvet éreznek a szerencsétlenebbek iránt.”

Éppen e távolságtartásnak, a kritikai gondolkodás következetességének köszönhetően Konrád nemet mond arra a szerepre is, amelyet a jelek szerint Berlin próbál magára osztani – azt ugyanis, hogy ezúttal nem a faji, hanem az elfogadaskultuszra építkező morális felsőbbrendűség-tudat jegyében követelje magának Európa vezető szerepét: „Berlin és Közép-Európa viszonya felemás. Mert kaptunk a hivatalos Berlinton, az egykori birodalmi fővárostól világháborút, fölényes alávetést nagy hatalmi aspirációnak, megszállást, zsidóirtást, és voltaképpen ennek a német hübrisznek meg a mi közép-európai téves eszméinknek a következménye volt a mi huszadik századi szerencsétlenségünk. Elismerem, volt saját ostobaságunk és eszelősségünk is, jellegzetes közép-európai nagyzási hóbortoktól szenvedtünk, de a németeknek, már csak a méreteiknél fogva is, az örültségeik is nagyobbak voltak, igényeik teljesítése végett könnyebben folyamodtak katonai megoldáshoz. [...] Választani kell, mit akar Berlin, vezető, avagy kezdeményező szerepet. Ha Berlin okos, akkor beéri a kezdeményező szereppel, ami tartós emberi beruházást jelent. Ha kurta az esze, akkor vezető szerep után nyúl, és nagyotmondásaival elrontja ezt az újabb játszmat is.” Élvégre – mint a *Berlin és Közép-Európa* című fejezetben fogalmaz Konrád – a német főváros „kénytelen erre is, arra is figyelni, nyugatra is, keletre is, minden szélirányba”, ami önmagában nem vívmány, csak adottság – és persze lehetőség, valamint felelősség. Konrád úgy hívja fel minderre a figyelmet, hogy elegánsan tartózkodik konkrétumok, efemer példák emlegetésétől, megőrizve azt a perspektívát, amely a pillanatnyi, elszigetelt epizódok helyett a hosszabb távú folyamatokat engedi láttatni. Megállapításai tartózkodnak konkrét politikai aktorok megnevezésétől, inkább a sikerüket lehetővé tévő társadalmi helyzetet és attitűdöket helyezi fókuszába. Konrád nem a tünetre, hanem a mögöttes okokra összpontosít – megfigyelései éppen emiatt érvényesek, és mutatnak túl a kérészéletű politikai történéseken.

Mindazonáltal tévedne, aki az eddigiekből azt a következtetést vonná le, hogy az *Asatár*-trilógia záródarabja oldalnyi töredékekből építkező politikai esszé volna. Az is, és egyúttal jóval több annál – a mikrovilág és a globális társadalmi összefüggések lendületes egymásba játszatása. Ebben a kavalkádban az író társakról – Enzensberger, Grass, Kunde-

ra, vagy éppen **Eörsi István** – szóló anekdoták éppúgy helyet kapnak, mint egy-egy elmélkedés az alvászavarokról, vagy éppen az „ételelixíreket, tanfolyamon elsajátítható igazságokat ajánló boldogulás-kereskedelem” bírálata, vagy a családi élet idilli képei. És persze városoké. Budapestnek a Ráday utcával, a New York kávéházzal, a Párizsi utcai Kisposta vendéglővel, valamint az 1956-os emlékekkel éppúgy helye van ezen a térképen, mint New Yorknak a Hudson-parttal, az európai és indiai éttermek illatkavalkádjával és az utcakövön fejen pörgő rapperekkel.

Egy igazi világpolgár rajzolódik ki ezekből a mozaikokból: olyasvalaki, aki, bárhol is legyen fizikai valójában, virtuálisan egyszerre van jelen mindenütt, minden olyan helyen, amelyet alkalma volt megtapasztalni, és amelyeket bejár a kötet szellemi utazása során, az asszociációkat használva iránytűként. „Fejben átsétálok az életem színhelyein, a pontokon, ahol már laktam vagy hosszasabban időztem”, fogalmaz a szerző a *Fejben sétálok* című fejezetben, és ebbe az asszociatív világjárásba az is teljes természetességgel fér bele, hogy a szerző Hegymagason, egy amerikai egyetemen tartandó előadás-sorozatra készülve, a budapesti zsidóság kultúraalakító szerepéről írjon. Éppen ez a szellemi szabadság tette elviselhetővé élete némely szaka-

zaiban a fizikai korlátokat is Konrád számára. Azt az esetet például, amikor 1978-ban félő volt, hogy egyik külföldi útja során, távollétében megfosztják állampolgárságától, elintézi annyival: „Semmi sem végleges. Többet láthatnám Párizsban élő gyermekeimet. Jöjjenek a vándorévek.” Törje tehát bármennyire is magát a hatalom, aki nincs híján ennek a belső szabadságnak, az nemigen hagyja zavartatni magát.

Soká lehetne még sorolni a kötetből megannyi érzékletes példát arra, hogyan látta Konrád a világot és önmaga szerepét benne. Ha mégis ki kellene ragadni a könyvből egy olyan részletet, amely az egész trilógia – sőt, talán az teljes életmű és a konrádi hozzáállás – mottója lehetne, akkor a következő részlet volna jó választás: „Az írástudó ne legyen sem a pénz, sem a hatalom bohóca, menjen ki az alárendeltség helyzetéből, és védelmezze a radikális megértés kedvtelését. Eleve igazat adni bármilyen hatalmi központnak a szellemi méltóság lealacsonyítása.” A *Sétabot* háromszázharminchárom darabja – és az *Ásatás*-trilógia egésze – mintha ennek az ars poeticának a különféle változatai volnának. Megannyi példaként szolgálva arra, mekkora szabadsággal jár, ha valaki csak egyetlen parancsra hajlandó alávetni magát – az önálló gondolkodás imperatívuszának.